

ХАРАКТЕРИСТИКА КОМПОНЕНТІВ ПРОФЕСІЙНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ

У статті робиться спроба проаналізувати чинники, що зумовлюють професійну орієнтацію та професійне самовизначення молоді. Серед таких, зокрема, зміна умов, змісту і засобів праці, що відбуваються у сучасному українському суспільстві.

Вказано на актуальність даної теми для соціологічної, педагогічної і психологічної наук. Саме поєднання процесу професійного самовизначення особистості і впливу зовнішніх чинників професійної орієнтації становлять систему профорієнтації та актуальне наукове завдання. Особливість дослідження вказаної проблематики – акцент на значущості інституту освіти, як каналі вертикальної мобільності. Одним з важливих детермінуючих компонентів в постмодерному суспільстві є професійна мораль.

Ключові слова: професійна орієнтація, професійне самовизначення, соціалізація, самоідентифікація, модерне суспільство.

Актуальність проблеми дослідження. Мислителі давнини у своїх працях застерігали молодь від помилок при виборі життєвого шляху. Разом з тим вони підкреслювали, що молодій людині властиві ризи, завдяки яким вона здатна самостійно вирішувати складні проблеми, які стосуються її майбутнього. Однак те, що було предметом роздумів окремих видатних мислителів, тепер стало галуззю наукового знання, в якій працюють дослідники, озброєні сучасними методами, що дозволяють вивчати проблему професійного самовизначення в рамках наукового аналізу.

Зміни умов, змісту і засобів праці в сучасному українському суспільстві потребують функціонування довготривалої та динамічної системи професійної орієнтації, що виступає складовою неперервної освіти. У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. при розбудові незалежної України з'явилася можливість по-новому підійти до проблеми підготовки особистості щодо професійного самовизначення. Але високий рівень безробіття серед молоді на сучасному етапі, плінність кадрів, незадоволеність значної кількості людей своєю спеціальністю свідчать, що питання вибору професії підрастаючим поколінням не можна вважати розв'язаним. Саме цим і визначається актуальність сучасних теоретичних і методичних досліджень проблеми професійного становлення та розвитку особистості, у яких невід'ємною складовою є формування професійних орієнтацій.

Отже, **мета статті** полягає в дослідженні основних компонентів професійних орієнтацій сучасної молоді, що забезпечить визначення адекватних форм і методів реалізації завдань по профорієнтації в умовах стрімких соціально-економічних змін.

Виклад матеріалу. Для реалізації зазначеної мети необхідно проаналізувати розвиток наукових підходів щодо визначення професійних орієнтацій молоді та продемонструвати основні критерії, що впливають на їх формування.

Дослідження чинників, що лежать в основі формування професійних орієнтацій є завданням вивчення не лише соціологів, але й психологів та педагогів упродовж останнього століття. Це багато в чому пов'язано з необхідністю визначення не тільки динамічних соціально-економічних процесів, що відбуваються в сучасному суспільстві і постійно трансформують його структуру, а й з розкриттям специфіки людського вибору, самовизначення у процесі особистісного та професійного зростання.

При дослідженні процесу формування професійних орієнтацій, безумовно, велике значення має бути приділено вивченню престижності професій у середовищі молоді. Для цього уточнимо зміст використовуваних понять. Насамперед, під молоддю ми розглядаємо молодіжні групи суспільства, що в соціології виділяються на основі їх відповідності певному віку (14-30 років).

Професія – це визначений вид трудової діяльності, що виник у результаті суспільного розподілу праці і вимагає для її виконання здібностей, теоретичних знань і практичних навичок. Вона визначається характером створюваного продукту, знаряддями праці і специфічними умовами виробництва.

Сьогодні у світовій дослідницькій практиці, багато в чому завдяки чиказькій соціологічній школі, розвитку феноменологічної традиції у пострадянській соціології під професією розуміють види діяльності, які приносять дохід і вибудовують свій соціокультурний простір в повсякденному житті. Професія розглядається як значуща соціальна роль індивіда, яка визначається загальним розподілом праці в суспільстві та яка обумовлює стиль життя людини, престиж і його статусне положення.

Під професійною орієнтацією розуміється науково-обґрунтована система форм, методів і засобів впливу на осіб, котрі навчаються й працевлаштовуються, що сприяє своєчасному залученню їх у суспільне виробництво, раціональній розстановці, ефективному використанню й закріпленню за місцем роботи на основі об'єктивної оцінки й обліку схильностей, здатностей та інших індивідуальних якостей людини.

Поєднання процесу професійного самовизначення особистості і впливу зовнішніх чинників професійної орієнтації становлять систему профорієнтації та актуальне наукове завдання.

Значущість проблеми професійної орієнтації є цілком очевидною як для конкретної особистості, так і для суспільства загалом, про що свідчить прийняті в Україні розпорядчі документи та наявність щодо неї різних теорій [1]. Професійна орієнтація становить складну науково-практичну систему роботи, яку під свій контроль бере держава, але як вважають дослідники системна робота в цьому напрямку в Україні майже відсутня [2].

У формуванні системи професійної орієнтації умовно можна виділити три етапи – доіндустріальний (праці Я. Коменського, Ж. Руссо, К. Гельвеція, Й. Песталоцці, Р. Оуена), де головним є визначення напрямів вивчення людини і професії; індустріальний етап (праці Ф. Парсонса, З. Фрейда, К. Юнга, А. Маслоу, К. Роджерса, М. Тітми), де було сформовано ідею організації профорієнтації, сформульовано відповідні підходи та методи системи профорієнтаційної діяльності; постіндустріальний етап (праці С. Берта, Х. Літтона, С. Клімова, С. Сотнікова, М. Руткевича, В. Оссовського, К. Платонова), котрі професійну орієнтацію розглядають як процес спрямований на створення умов для усвідомлення особистістю свого ставлення до себе як суб'єкта професійної діяльності, розвитку у неї прагнення реалізувати свій професійний потенціал та досягнути вершин професійної майстерності в обраній сфері трудової діяльності. Це передбачає здійснення особистістю розгорнутого в часі та відносно самостійного пошуку професії з першочерговим урахуванням власних інтересів і можливостей, а лише у другу чергу – кон'юнктури ринку праці.

Поняття професії, саме по собі пов'язано з загальноприйнятим поділом праці, але при цьому зачіпає багато сторін суспільного життя. Під професією розглядають один з показників соціальної структури суспільства, соціального стану людини в системі суспільних відносин та зв'язків.

Науковці вказують, що на відміну від індустріального суспільства, *післяіндустріальне* ґрунтується на використанні якісно іншого професійного потенціалу особистості – здатності до генерування нових знань та інформації, а сама професія розглядається як соціальний продукт історичної діяльності щодо конструювання груп та їх репрезентації (П. Бурдьє). На зміну використанню у виробництві некваліфікованої робочої сили або величезних матеріальних ресурсів і енергії, приходять високі технології, які потребують творчих здібностей людини, формування яких займає не одне десятиліття. Залишаючись однією з головних соціальних та групових форм діяльності, професія має і свою власну форму, бо це чітко індивідуальний, конкретний спосіб застосування людиною своїх специфічних сил і можливостей, реалізація здібностей. Саме цією суперечністю і визначається актуальність сучасних теоретичних і методичних досліджень проблеми професійного становлення та розвитку особистості.

На відміну від психологічного (чи психолого-педагогічного) підходу, який акцентує увагу на раціональному аспекті індивідуального вибору, в соціології професійне самовизначення розуміється як соціально обумовлений процес, що залежить від безлічі надіндивідуальних факторів. Будучи одним з найбільш важливих елементів механізму відтворення та оновлення соціальної структури суспільства, професійне самовизначення в значній мірі детермінується тими процесами і явищами, які актуальні в конкретний час і в конкретному соціумі.

Російська дослідниця Е. Шарова застерігає, що суспільство, котре перебуває в стані трансформації, зумовлює нові підходи до розуміння сутності професійного самовизначення. Зокрема, вона опирається на П. Штомпку, котрий трансформацію розглядає як соціокультурний процес якісно-кількісних змін, що передбачає докорінну ломку базових соціальних структур і культурних матриць. При цьому її аналіз сутнісних рис соціокультурної трансформації бере за основу концепцію "суспільства ризику", досліджувану У. Беком, З. Бауманом, П. Штомпкою, Е. Гідденсом, Е. Тоффлером та ін. представниками філософської та соціологічної думки, котрі вивчають глобалізаційні тенденції.

Отже, за сучасних умов необхідність постійного підвищення кваліфікації, готовність до перенавчання і навіть зміни професії, з одного боку, зумовлюють підвищення адаптованості індивіда в умовах стрімких змін, з іншого боку, можуть призводити до професійної маргіналізації. У такому суспільстві професійна діяльність перестає бути базовим критерієм самоідентифікації, основою соціального статусу, поступаючись позиції освітньої діяльності.

Тут можна змістити акцент в ключі подальшого розгляду визначеної теми в бік значущості освіти як каналу вертикальної мобільності, котра забезпечує адаптацію та інноваційний розвиток суспільства в умовах постійних змін, нестабільності та ризику; з іншого боку, гонитва за статусною складовою вихолощує зміст людського капіталу (феномен колекціонування дипломів). Дисфункціональна сторона концепції безперервної освіти, на думку Е. Шарової, особливо відбивається на інституті вищої професійної освіти, котрий перетворюється в соціальну норму, що дискредитує інші рівні підготовки.

На розрив між освітнім ринком і ринком праці вказує також Кузнєцова О., котра факт швидкого зростання кількості студентів вузів пояснює як характерну особливість періодів економічних спадів. Вибір професійної діяльності все більше здійснюється з урахуванням затребуваності і можливості працевлаштування у майбутньому. На її думку, у процесі формування професійних орієнтацій можна виділити наступні фактори: престиж професії у суспільній свідомості, статус професії в системі соціальної стратифікації; рівень матеріальної забезпеченості, який вона надає. І при цьому недостатній вплив має такий фактор, як рівень затребуваності відповідних спеціалістів, обумовлений реальними потребами економіки, народного господарства.

Таким чином, підсумовуючи зазначимо, що в основі післяіндустріального розвитку лежить прагнення людини до реалізації свого професійного потенціалу, досягнення нею вершин професійної майстерності у вчасно обраній сфері трудової діяльності. Досягається це завдяки системі професійної орієнтації, яка покликана забезпечити умови для усвідомлення людиною свого ставлення до себе як

суб'єкта професійної праці та поведінки, що передбачає здійснення нею розгорнутого в часі й відносно самостійного пошуку професії з урахуванням передусім власних інтересів і можливостей, а лише згодом кон'юнктури ринку праці. Тобто, людина на ринку праці в післяіндустріальному суспільстві є активним суб'єктом професійного самовизначення та саморозвитку, який прагне досягнути вершин професіоналізму – умови власної безпеки життєдіяльності та професійної праці.

У професійному самовизначенні велику роль відіграє взаємодія особистості, сім'ї, державних та громадських структур (навчальних закладів, школи, служби зайнятості тощо). Умовно можна виділити такі основні групи завдань професійного самовизначення: інформаційно-довідкові, просвітницькі; діагностичні; морально-емоційна підтримка клієнта; допомога у виборі та прийнятті рішення.

Мета професійного самовизначення – поступово сформувати у молодій людини внутрішню готовність самостійно і усвідомлено планувати, корегувати та реалізовувати перспективи свого розвитку (професійного, особистого, життєвого).

До речі, на думку деяких дослідників, саме професійна мораль, здатна бути оптимальним чинником соціальної детермінації індивідуальної поведінки, своєю глибинною сутністю максимально відповідати вимогам модерного суспільства. Вона здатна, з одного боку, надати особистості права вибору та зберігати цю свободу, з іншого – нагадувати їй про "право відповідальності", про необхідність урахування аналогічних прав та свобод інших людей.

Саме як представник певної професійної групи, людина сприймає оточуючий світ, а професійна приналежність сама привносить додаткові моральні вимоги, виконання яких є невід'ємною умовою реалізації професійних функцій".

Високий рівень готовності молоді до професійного самовизначення розглядається науковцями як сформованість в них самостійного підходу до розв'язання проблем вибору фаху та позитивного ставлення до праці; належний рівень інформованості про світ професій і обрану ними зокрема, про шляхи професіоналізації, наявність умінь та навичок роботи з професіографічними матеріалами; вміння зіставляти власні індивідуально-психологічні особливості з вимогами професій, розвивати в собі професійно важливі якості; відповідність обраної учнем професії його інтересам, здібностям і соціальному запиту.

Висновок. На формування професійних орієнтацій та професійного самовизначення молоді людини впливають фактори мікро- та макросередовища. Професійна мораль здатна виступати як детермінанта поведінки особистості за умов постмодерного суспільства.

Відповідно до "Концепції державної системи професійної орієнтації населення" професійна орієнтація є науково обґрунтованою системою взаємопов'язаних економічних, соціальних, психологічних і педагогічних заходів, спрямованих на активізацію процесу професійного самовизначення та реалізацію здатності до праці особи, виявлення її здібностей, інтересів, можливостей та інших чинників, що впливають на вибір професії або на заміну виду трудової діяльності.

В постіндустріальному суспільстві професія розглядається не лише як людський капітал, але й соціальний, що дозволяє розпоряджатися обмеженими ресурсами на підставі членства в певній системі відносин, котру молода людина вибудовує виходячи із своєї професійної приналежності.

Використані джерела

1. Наказ Міністерства праці України Про затвердження Положення про організацію професійної орієнтації населення від 31 травня 1995 року N 27/169/793
2. Про затвердження Концепції державної системи професійної орієнтації населення: постанова Кабінету Міністрів України від 17 верес. 2008 р. № 842 // Офіц. вісн. України. – 2008. – № 72. – С. 24-26
3. Ховрич М. О. Досвід профорієнтаційної роботи в зарубіжних країнах / М. О. Ховрич // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. – Вип. 97. – Чернігів : ЧНПУ, 2012. – С. 302 – 304

Polienko H.

THE CHARACTERISTIC OF THE COMPONENTS OF THE YOUTH PROFESSIONAL ORIENTATION

In the article the attempt to analyze the factors that stipulate professional orientation and professional self-determination of youth is done. These include, in particular, changing conditions, content and means of work that take place in the modern Ukrainian society.

The relevance of the topic for sociological, pedagogical and psychological sciences is shown. Just the combination of the personality professional self-identity process and the influence of professional orientation external factors make the system of career guidance and relevant scientific aims. The peculiarity of the indicated problems study is the emphasis on the importance of the institute of education as a channel of vertical mobility. One of the important determining components in the postmodern society is professional morality.

Key words: professional orientation, professional self-determination, socialization, self-identification, modern society.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2014